
KÜRE YAYINLARI / 236. Kitap

Şehir Tarihi 4

**Osmanlı Kudüs'ü
Kent Kimliği, Nüfuz ve Mesruiyet
(1703-1789)**

Alaattin Dolu

© Küre Yayınları, 2019

Dizi Editörü **Yunus Uğur**

Yayına Hazırlık **Bilge Özel**

Birinci Basım Şubat 2020

ISBN 978-605-7646-21-7

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak görseli: *Bird's Eye View of Jerusalem*,
Rand McNally and Company, 1900,
The Leonard and Juliet Rothman Holy
Lands Map Collection,
Stanford University Library

Kapak **Zeyd Karaaslan**

Tasarım Uygulama **Sibel Yalcın**

Baskı/Cilt **Senyıldız Matbaacılık**

Sertifika No: 45097

Gümüşsuyu Cad. Isık San. Sit.

No: 19/C 102

Topkapı/Istanbul

Tel: 0212 483 47 91

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3

Fatih / İstanbul

Tel 0212 520 66 41-42

www.kureyayinlari.com

kure@kureyayinlari.com

[f](#) [t](#) [i](#) [v](#) [e](#) [k](#) [u](#) [r](#) [e](#) [y](#) [a](#) [y](#) [i](#) [n](#) [l](#) [a](#) [r](#) [i](#) [k](#) [u](#) [r](#) [e](#) [y](#) [a](#) [y](#) [i](#) [n](#) [l](#) [a](#) [r](#) [i](#) [k](#)

Dr. Alaattin Dolu (Aydın, 1981) Atatürk Üniversitesi Radyo-TV Yayıncılığı (2001) ve Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü'nü (2007) bitirdi. Bütünleşik doktora eğitimini Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Prof. Dr. Mehmet Öz danışmanlığında "Osmanlı Kudüs'ünde Toplum ve Siyaset 1703-1789" başlığıyla tamamladı (2017). Doktora çalışması esnasında Kahire Üniversitesi (2008), Ürdün Üniversitesi (2009-2010), Kudüs İbrani Üniversitesi ve Filistin Vakıflar Bakanlığı Arşivleri (2012-2013) ve New York Columbia Üniversitesi'nde (2014) araştırma ve dil öğrenimi için bulundu. Halen Kastamonu Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesidir. Kudüs tarihi, ulema siyaseti, vakıflar ve fetva literatürü konularında çalışmalarına devam etmektedir.

**OSMANLI KUDÜS'Ü
KENT KİMLİĞİ, NÜFUZ VE MEŞRUIYET
(1703-1789)**

Alaattin Dolu

Ailemin en küçük üyeleri
Ahmet Ferhan ve Bilgehan'a

İÇİNDEKİLER

Sekiller Listesi	8
Teşekkür	9
Giriş	13
1. Kent Kimliği	37
Din Kenti	37
Bir “İslam” Şehri: Kudüs	43
Osmanlılar ve Kudüs	49
2. Kudüs Şehri ve İdaresi	63
Kudüs Şehri	63
Kudüs Sancağının İdaresi	71
Cerde Emiri Olarak Kudüs Sancakbeyleri ve Mütesseslimleri	79
3. Meşruiyet, Nüfuz ve Servet	89
Mekân, Toplum ve Siyaset	89
Kudüs’te Siyasetin Pratiği: Vakıflar ve Ulema	101
Meşruiyet ve Fukaralık	106
Fukaralığın Aynası: Et, Ekmek ve Nafaka	109
Nüfuz ve Servet: Olağan Zenginler	125
Kudüs’ün Seyyidleri	142
Bir Osmanlı İkramı ve Sembolik Meşruiyet Aracı: Surre	145
Kudüs Suresi	147
4. Yönetim, Toplum ve Hukuk	163
Bilâd-ı Şam’da Devlet ve Hukuk	163
Bir Şikâyet Mercii Olarak Divan-ı Hümayun	166
Şikâyetlerin Sunulması	169
Şikâyetlerin Çözümü	173
Hukuki Bir Tasdik Aracı: Fetva	176
Taraflar	183
Kudüs’te Şikâyet Konuları	186
İdari Sorunlar: Kadı ve Mahkemesi	188
Bir Sermaye Alanı ve Aracı Olarak Vakıflar	203
Vergi Düzeni İçinde Köylüler ve Sipahiler	229
Kudüs’te Meşruiyetin Ara Unsuru: Gayrimüslim Hacılar	240
Sonuç	257
Kaynakça	261
Dizin	285

Şekiller Listesi

Grafik 1	Kudüs Kazasında Gayrimüslimler (1691-1796)	71
Grafik 2	Servet Dağılımı	125
Grafik 3	Unvana Göre Servet Dağılımı	139
Grafik 4	Cinsiyete Göre Servet Dağılımı	141
Grafik 5	Seyyidlerin Servet Dağılımı	145
Grafik 6	Kudüs'te Şikâyetlerin Sunuluş Sekli (1742-1793)	170
Grafik 7	Kudüs'te Askeri ve Reayanın Şikâyetlerini Sunuş Sekli (1742-1793)	173
Grafik 8	Kudüs'te Şikâyetlerin Çözümü (1742-1793)	175
Grafik 9	Kudüs'ten Divana Giden Şikâyetçiler (1742-1793)	185
Grafik 10	Kudüs'ten Divana Giden Gayrimüslim Şikâyetçiler (1742-1793)	186
Grafik 11	Kudüs'te Şikâyet Konuları (1742-1793)	188
Resim 1	17. yüzyılda Kudüs	50
Resim 2	Kudüs'ün genel görünümü	69
Harita 1	18. yüzyılda Kudüs mahalleleri	65
Tablo 1	Defterlerin Tereke Ortalamaları ve Medyanları	124

Teşekkür

2008 yılında başlayan ön inceleme, tetkik ve seyahatlerden sonra ortaya çıkan bu çalışma için cesitli ülkelerin farklı kurum, kütüphane ve arşivlerinde uzun soluklu araştırmalar yapıldı. İlk olarak bu çalışmanın yapıldığı Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü benim için önemli bir okuldu. Danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Öz, çalışmanın ilerlemesinde tavsiyeleriyle yol gösterirken her daim ilminden istifade etmeme imkân tanıdı. İlim yolunda attığım adımlarda karşıma çıkan engellere karşı kadirşinas kişiliği ve hoşgörüsüyle hep yanımdaydı. Bu vesileyle kendisine sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışma son halini alıncaya kadar desteklerini hiç esirgemeyen Prof. Dr. Hülya Taş ve Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü tez izleme komitesindeki öneri, soru ve en önemlisi teşvikleriyle bana hep güç verdiler ve araştırmanın gelişimine katkı sundular. Çalışmanın son aşamasında tanıma fırsatı bulduğum Prof. Dr. Ahmet Kankal da olumlu eleştirilerde bulundu. Dr. Hulusi Lekesiz benim için ayaklı bir sözlük idi. Kutsal şehrin hikâyesinde yoldaş olan Dr. Selim Tezcan, Doç. Dr. H. Hüseyin Günes, Dr. Abdullah Cakmak ve Arş. Gör. M. Mustafa Kulu çalışmayı okuyarak düzelti yaptılar. Teşekkürler.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde geçirdiğim süre içinde pek çok değerli isim tanıdım. Ankara'da geçirdiğim uzun zaman diliminde muhabbetle yarenlik ettiğimiz arkadaşlarım, zaman zaman içine düştüğüm buhran ve sıkıntılara katlandılar. Hususen Rûmeysa Kalem ve Dr. Ömer Gezer'e teşekkürler. Öğrenciliğim süresince destekleri için Bölüm başkanı Prof. Dr. Ramazan Acun ve Bölüm sekreteri Serpil Okumuş'a teşekkürler.

Farklı şehirlerde yaptığım araştırmalar sırasında birçok kimsenin yardımını ve desteğini gördüm. Prof. Dr. Tufan Buzpınar'ın ve Prof. Dr. Mehmet İpsirli'nin Kudüs üzerine çalışmam hususunda teşvikleri oldu. 2008 yılında MEB aracılığıyla Arapça eğitimi için gittiğim

Mısır'da, Kahire Üniversitesi'nde değerli birçok kişi tanıdım. Üniversite yurduna geçinceye kadar Kahire'de bana evini açan Süleyman Sezer ve Mustafa Aydoğdu'ya teşekkür ederim. Yine MEB aracılığıyla Ürdün hükümeti tarafından verilen bursla Arapça öğrenimi ve araştırma için bulunduğum Amman'da, Prof. Dr. Adnan Bahit çalışmalarının birer nüshasını vererek bu araştırmanın önemli bir dönem kaynağına ulaşmamı sağladı. Teşekkür ederim.

Elinizdeki çalışmanın neticelenmesindeki en önemli araştırma safhasına Kudüs ser'iyye sicillerinin bulunduğu Filistin'de geçildi. Kudüs'te araştırma yapma imkânı elde etmemde yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Yasemin Avcı, Kudüs İbrani Üniversitesi'nden Prof. Dr. Eyal Ginio ile tanışmamı sağlayarak araştırmanın önemli kaynaklarına ulaşılmasına vesile oldu. Keza Prof. Dr. Amy Singer da buna katkı sundu. Ebû Dîs'teki arşivlerde Kudüs ser'iyye sicilleriyle tanışmamda yardımcı olan müessese müdürü Muhammed Safedî ile Dr. Mahmud Eşkar her daim rehberim oldular. Osmanlı arşivlerinden sorumlu Besme el-Abbâsî'nin gerek arşivdeki yardımseverliği, gerekse ailesiyle göstermiş olduğu misafirperverliğini unutamam. Bu araştırma için önemli rehberlerden olan 16. yüzyıl alimi Mucireddin el-Hanbelî el-Uleymî'nin torunlarından Bessam Kuttîne ve ailesi, ayrıca Kudüs'ün kadim surlarının gölgesinde beni karşılayan Mahmud el-Ensarî yardımsever halleri ve güler yüzleriyle Kudüs'teki dostlarım oldular. Ayzeriyye'de köhne bir binada ev arkadaşlığı yaparak kısa süre de olsa bize eşlik eden Usame Ebu Sayf ve birlikte çok zaman geçirdiğim Ahmed Şakarnah en büyük yoldaşlarımdı. Yahudi yerleşimciler tarafından kuşatılmış, Osmanlı döneminden beri varlığını sürdüren Beyt Lahm'de küçük bir köy olan Nahhâlîn'de misafir kaldığım zamanlarda Şakarnah ailesi bütün imkânlarını seferber ederek, Filistin'de bir ailem olduğunu hissettirdiler. Hepsine sonsuz teşekkürler.

2012-2013 yıllarında Filistin'de araştırma yapmam için YÖK maddi destek sundu. 2014 yılında bilim insanı yetiştirme programının desteğiyle araştırma için bulunduğum New York Columbia Üniversitesi kütüphanelerinde bana çalışma imkânı sunan Prof. Dr. Rashid Khalidi, ailesinin tarihine dair sorduğum sorulara içtenlikle cevap verdi. New Jersey ve New York'ta bulunduğum sürede yardımlarını esirgemeyen Selda Turker ve kadim dostum Gamze Balcıoğulları'na teşekkür ederim.

Gelişen teknolojiye ayak uydurarak belgelere her yerden ulaşma imkânı tanıyan Osmanlı Arşivi'ne ve çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Çalışmanın yayınlanma önerisini olumlu bulan Küre Yayınları'na, eseri okuyarak önerilerde bulunan ve kitabı yayına hazırlayan Bilge Özel ile dizi editörü Dr. Yunus Uğur'a ve hakem hocalarıma teşekkür ederim.

Türkiye şartlarında “geç” bir yaşta yeniden üniversite öğrenimi görme isteğimi destekleyerek hep yanımda olan sevgili babam müteveffa Mevlüt Dolu'yu rahmetle yâd ediyorum. Hayatını bize vakfederek manevi desteğini esirgemeyen annem Nurfiye Zehra Dolu'ya; kardeşlerim Sebiha Tepe ve Ruhi Dolu'ya; Sedat babam ve Muazzez anne-me sonsuz teşekkürler.

Son olarak hayat arkadaşım, sevgili eşim Banu Dolu ve hayatımızın en zor zamanında dünyamıza tesrif ederek sevinç kaynağımız olan oğlumuz Ahmet Ferhan'ı sade bir teşekkür ile anmak yetersiz kalacaktır. Zira bu araştırma vesilesi ve hayatın akışı içinde onları çok zaman ihmal ettim. Bu çalışma yayınlanmak üzere yayınevine gönderildiği dönemde dünyaya gelen kardeşi Bilgehan ile de mesrûr olduk. Kutsal şehrin hikâyesinde her daim yolcu oldular. Fedakârlıkları için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kastamonu, 2019

Giriş

Kudüs, 16. yüzyılda Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonraki iki yüzyılda, sahip olduğu dini öneme binaen birtakım değişikliklere sahne oldu. Osmanlılar din kenti özelliğinin etkisiyle kentin mimarisine katkıda bulunurken şehirde yaşayanların hayatlarına dokunan değişikliklere de imza attılar. Bu değişikliklerin birçoğu seleflerinin ihmal ettiği alanlara yönelikti. Bunlar arasında vakıfların yeniden canlandırılması da bulunmaktaydı. Günlük hayatı kolaylaştıran, sıradan bir Kudüslü için Osmanlı algısının oluşmasına katkı sunan bu değişiklikler, şehirde yaşayan her kesimi hedeflemişti. Bu anlamda 16. yüzyılda Kudüslülerin algılarının şekillenmesinde Osmanlıların somut faaliyetlerinin büyük etkisi vardır. Dolayısıyla şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda Kudüs'ün altın çağı olarak Kanuni Sultan Süleyman dönemi işaret edilmektedir.¹

19. yüzyılda II. Abdülhamid'in İslam dünyasında sahip olduğu imajda kuşkusuz Filistin'e yönelik siyasetinin bir katkısı vardı. Bu siyaset yıllar boyunca dillendirilmiş ve tarih kitaplarında kendine yer bulmuştur. Bu yüzden Türkiye'de günümüz Ortadoğu siyasetine ilgi duyan tüm tarih meraklıları için Kudüs'ün Osmanlılar açısından önemi, devletin 19. yüzyıldaki Filistin politikalarıyla özdeşleşmektedir. Sıradan kişilerin kişisel merak sonucu öğrendikleri üzerine bina ettikleri Filistin tarihi de doğal olarak bu dönem ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin İslam dünyası için önemli olan bir şehre hakimiyeti ve buna yönelik siyaset geliştirmesi kuşkusuz ilgi çekmektedir. 20. yüzyılın

¹ Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)* (Ankara: Phoenix, 2004), s. 30-40.

OSMANLI KUDÜS'Ü KENT KİMLİĞİ, NÜFUZ VE MEŞRUIYET (1703-1789)

ALAATTİN DOLU

İSLAMİYET, HRİSTİYANLIK VE YAHUDİLİK İÇİN KUTSAL KABUL EDİLEN KUDÜS, TARİH BOYUNCA BİRÇOK DÖNÜŞÜME SAHNE OLMUŞTUR. 16. YÜZYILDA ŞEHRİ HAKİMİYETİNE ALAN OSMANLI DEVLETİ DE KUDÜS'E ÖNEM VERMİŞ, ŞEHRİN GELİŞİMİNDE BÜYÜK ROL OYNAMIŞTIR.

ALAATTİN DOLU, 18. YÜZYIL OSMANLI KUDÜS'ÜNÜ ŞEHİR MEKÂNI, TOPLUMSAL YAPI, SİYASET, EKONOMİ VE HUKUK EKSENİNDE İNCELİYOR. "ŞEHRİN NE OLDUĞU" SORUSUNDAN HAREKETLE KUDÜS'ÜN KİMLİĞİNİ OLUŞTURAN UNSURLARI TANIMLIYOR. ŞEHRİN YÖNETİMİNDE MERKEZLE YEREL GÜÇLER ARASINDAKİ İLİŞKİ, VAKIF-ŞEHİR KUDÜS'TE VAKIFLAR SAYESİNDE GÜÇLENEN YEREL AİLELER, ŞEHRİN MAHALLELERİ VE NÜFUSU, SERVET DAĞILIMI VE "FUKARALIK", OSMANLI DEVLETİ'NİN SEMBOLİK MEŞRUIYET ARAÇLARI OLARAK HAC KERVANI VE KUDÜS SURRESİ, KADI MAHKEMESİ VE DİVANA SUNULAN ŞİKÂYETLER, VERGİ DÜZENİ İÇERİSİNDE SİPAHİLER, KÖYLÜLER, GAYRİMÜSLİM HACILAR... BU BAŞLIKLARI GENİŞ ARŞİV KAYNAKLARI VE İKİNCİL LİTERATÜR TEMELİNDE İNCELEYEN BU KİTAP, ALANINDA TÜRKÇE KALEME ALINMIŞ EN KAPSAMLI ÇALIŞMA NİTELEMESİNİ HAK EDİYOR.

Alaattin Dolu Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümünde doktora eğitimini tamamladı. Kudüs tarihi, ulema siyaseti, vakıflar ve fetva literatürü konularında çalışmalarına devam etmektedir. Halen Kastamonu Üniversitesi Tarih bölümünde öğretim üyesidir.

